

KAPELNER ZSOLT

A VÉGIDŐK

Klíímaváltozás és világtörténelem

Semmi szükség ember és természet uralmi viszonyának felszámolására: az embernek soha semmiféle uralmi viszonya nem volt a természethez. A Föld geológiai szempontból elenyésző változások árán, a földtörténet távlataiból szemlélve egy szempillantás alatt képes megszabadulni tőlünk.

A történelem egy olyan sajátos időszakát éljük, amelyben az emberiség tényleges megsemmisülése elérhető közelségbe került. Persze a vég közelségének érzése mindig is szorosan kísérette az emberi tapasztalatot – a gondolat, hogy mi vagyunk az utolsó, hanyatló generáció, amelynek a teremtés paradicsomi állapota helyett az jutott osztályrészül, hogy a világ végromlását szemlélheti, egyidős az emberiséggel. A végidők eljövetelének *tényleges* lehetősége azonban új, csupán a nukleáris fegyverek megjelenésével lépett fel a történelem színpadára. Az atomtechnológia fenyegetése sem bír azonban akkora jelentőséggel, mint az emberiség létét veszélyeztető másik jelenség: a globális klímaváltozás.

Az atomfegyverek által az emberiség kezébe helyezett hatalom nem intéz különösebb kihívást az emberiség önmagáról alkotott képe, önmagáról mesélt története számára: megerősíti, sőt kiteljesíti az ember uralmi pozícióját saját maga és a környező világ fölött. Az úr annyiban ura birtokának, amennyiben *bármit* megtehet vele – el is pusztíthatja. Az emberiség igazában csak azáltal vált teljes jogú urává önmagának és világának, hogy képessé vált azok elpusztítására – az atomtechnológia minden szörnyű következményével együtt az emberiség kollektív autonómiájának letéteményesévé vált. Mindez végtelenül megsokszorozta felelősségét a történelem és a környező világ fenntartásában, megőrzésében, de egyúttal jelentőségét is mérhetet-

lenül megnövelte. Az emberiség lett a halál, világok pusztítója – a világ pedig immár csupán az emberiség gyegéből létezik.

A globális felmelegedés ezzel szemben alapvetően eltérő irányban formálja újra az „emberiség-projekt” célját és értelmét. A bolygó fokozatos lakhatatlanná válása nem az emberiség magasztos haláltusája, és nem is heroikus kalandja, amelyben erényeit gyakorolhatná, kiválóságát megmutathatná. A klímaváltozás nem egyéb, mint gigantikus csődeljárás az emberiség ellen, egy veszteségesnek, fenntarthatatlannak bizonyult projekt megkéséett felszámolása. Egy éretlen és meggondolatlan faj bizonyítványa arról, hogy nem képes okosan sáfarkodni a rábízott javakkal. E fejlemény ilyen módon egy új történelemfilozófiai perspektíva megnyitását teszi szükségessé.

A veszély

■ Hajlamosak lehetünk úgy gondolni a klímaváltozásra, mint ahogy az ökológiai problémákról általában gondolkodunk, mint ami elsősorban a civilizáció határaitól távol eső *vadon*, az érintetlen természet pusztulását hozza magával. A klímaváltozás áldozatai jegesmedvék és festői sarki tájak. A klímaváltozás megállítása konzervációs kötelesség, az élővilág és a nem emberi természet *megőrzésének* kötelessége. Ám a klímaváltozás áldozatai mindenekelőtt mi vagyunk; a ránk leső veszély mértéke pedig már-már felmérhetetlen.

A globális átlaghőmérsékletek emelkedésével nem csak az extrém időjárási jelenségek – hurrikánok, áradások – valószínűsége növekszik, nem csak a melegrekordok dőlnek meg évről évre. A tengerszint emelkedése emberek millióinak otthonát teszi majd lakhatatlanná, a megváltozott klimatikus körülmények, az egyre pusztítóbb szárazságok a globális élelmiszertermelés rendszereit is megbontják. Mindez legelőször a világ legszegényebb, már így is kiszolgáltatott régióit fogja érinteni, ahol az élelemhez, tiszta vízhez való hozzáférés egyre nehezebbé válik, és ahonnan soha nem látott embertömegek kelnek majd útra a globális észak országai felé – a valódi migrációs válság a klímamigrációval érkezik majd el hozzánk.

Mindezt már az átlaghőmérsékleteknek 2-4 °C-os – a preindusztriális szinthez mért – emelkedése is előidézi, amely mind az Éghajlat-változási Kormányközi Testület (IPCC, az ENSZ klímakutatási szervezete), mind a Világbank szerint valószínűleg bekövetkezik az évszázad végéig.¹ Ha az átlaghőmérsékletek még tovább növekednek, a következmények még beláthatatlanabbá válnak. 7 °C-os növekedés esetén a Föld egy jelentős része egyszerűen lakhatatlanná válik az emberek számára; a fellépő extrém hőmérsékleti és páratartalmi viszonyok között az emberi test hőcserélő mechanizmusai összeomlanak – addig is azonban az egyre elviselhetlenebbé váló hőstressz minden évben egyre több áldozatot szed majd.²

A világ gazdasági és politikai rendszerei nem lesznek képesek megbirkózni ezzel a helyzettel. Az egyre szűkösebb erőforrásokért vívott konfliktusok közepette a gazdag országok minden erejükkel és embertelenségükkel igyekeznek megőrizni privilégiumaikat, elzárni még lakható földjeiket, iható vizeiket a szárazság, áradás és háború elől menekülő millióktól, akik épp e gazdag országok több száz évnvi mértéktelen termelésének és fogyasztásának következtében zárattak el az emberi élet lehetőségétől, mígnem az éhínség, a háború és a bolygó lakhatatlanná válása bevégzi az emberiség pályafutását. Hacsak nem teszünk valamit.

Ám e kilátások teljes tudatában a világ országai és nagyvállalatai tovább folytatják az üvegházhatású gázok kibocsájtását, a fosszilis erőforrások kiaknázását. Évtizedenként egyszer kötnek egy „történelmi jelentőségű” klímaegyezményt, amely a világon senkit semmire nem kötelez, amelyben a világ leghatalmasabb országai pusztán kifejezik *jó szándékukat*, és tanúságot tesznek *igyekezetükről* önkéntes vállalások formájában, melyek betartatásáról semmiféle nemzetközi szerv nem gondoskodik; melyek – ahogy egy vezető klímakutató a 2015-ös párizsi klímaegyezmény kapcsán megállapította – nem egyebek értéktelen papírdaraboknál.³ Ezt nevezi a nemzetközi közvélemény jelentős politikai lépésnek a „világ megmentése” felé. Miközben rohamléptekkel haladunk a soha nem látott mértékű és potenciálisan halálos katasztrófa irányába, erre hivatkozva intenek a sorsunk felől döntő politikai és pénzügyi nagyhatalmak türelemre minket mondván: nem lehet egyik pillanatról a másikra megoldást találni.

Így nem mehet tovább

■ A klímaváltozásról folytatott globális diskurzus mindezek ellenére még ma is jórészt önkéntes vakságra ítéli magát, és nem hajlandó felismerni, pontosan mekkora veszély rejlik a jelenleg zajló, emberek által előidézett globális ökológiai folyamatokban. E diskurzus egy jelentős része szentül hiszi, hogy pusztán technológiai fejlődés, racionális politikai akarat, civil aktivizmus és környezettudatosság kérdése, hogy a klímaváltozás problémája megoldódik-e. Ironikus módon e *klímaoptimista* nézőpont képviselői épp olyan torz képpel rendelkeznek az előttünk álló fejleményekről, mint az általuk igencsak megvetett, megátalkodott klímaszkeptikusok, köztük az USA déli államainak kőolaj-fundamentalistái és tudománygyűlölői.

Az a hamis optimista elgondolás, amely szerint a klímaváltozás mindössze egy az emberiség előtt álló és már meghaladott megannyi kihívás közül, melyeken pusztán ereje megfeszítésével, kellő találékonysággal és elhatározással képes lesz túllendülni, egy az emberiségnek a világtörténelemhez és a természeti környezethez fűződő tarthatatlan nézetén alapszik. Háttérben az a meggyőződés áll, miszerint az embert körülvevő világ – és különösen a természeti világ – nem egyéb, mint a sors vagy a gondviselés által az emberiség számára juttatott ajándék, amelyet saját ereje és képességei kifejlesztésére szabadon felhasználhat, céljainak és törekvéseinek aláveti. A klímaváltozás elleni küzdelem a *bolygó házasításának* grandiózus projektjébe illeszkedik, melynek során az ember a maga céljaira kiaknázza, aláveti nem emberi környezetét, és mikor a betőretlen természet ellenáll, rakoncátlankodik, akkor, mint a hozzáértő lovas, leleménnyel vagy erővel úrrá lesz rajta.

E nézetrendszer szélsőséges képviselői még csak a tudatos emberi cselekvést sem tartják szükségesnek ahhoz, hogy az embernek a természet fölötti domíniuma kiteljesedjék. Ezt a világpiac és a technológiai fejlődés csodálatos mechanizmusai maguktól elintézik: a gazdaság önmozgása szükségképpen a javak termelésének és elosztásának egy racionális és fenntartható rendszerét eredményezi. A láthatatlan kéz nemcsak az ember és ember, hanem az ember és természet közti viszonyt is igazságossá és mindenki számára előnyössé szelídíti. A társiatlan társiaság az ember és a természet között is fennáll; végső fokon nemcsak az emberi szabadság és prosperitás, hanem az ember és a bolygó közti örök béke is biztosított, ha az emberiség kellő fokon kihasználja racionális kapacitásait; sőt talán még akkor is, ha pusztán önös gazdasági érdekeit követi.

A klímaváltozás fenyegetése azonban rámutat: a gondolat, miszerint a természet az ember uradalma, melyet csak meg kell tanulnia jól igazgatni, az ember és természet viszonyában feltételezett *uralmi logika*⁴ nem csupán erkölcsileg igazolhatatlan, hanem egészében nevétséges. Semmi szükség ember és természet uralmi viszonyának felszámolására: az embernek soha semmiféle uralmi viszonya nem volt a természethez. A Föld geológiai szempontból elenyésző változások árán, a földtörténet távlataiból szemlélve egy szempillantás alatt képes megszabadulni tőlünk. Uralmunk hang és füst. Ennek belátása nélkül törekvéseink, hogy helyesen mérjük fel az emberi történelem viszonyát a klímaváltozáshoz, esélytelenek.

A klímaoptimisták alapvető tévedése tehát abban áll, hogy nem képesek felmérni, a klímaváltozás ténye milyen alapvető törést jelent ember és világ viszonyában, az emberiség történelmének menetében. Úgy vélik, a klímaváltozás sem egyéb, mint egy az emberiség által már megannyiszor megoldott fejtörők közül, hogy csupán tovább kell csinálnunk, amit eddig is csináltunk, csupán tökéletesítenünk kell mindazokat az eszközöket – a tudományt, a technológiát, a világpolitikát, a piacot –, amelyekkel a környező világot megszelídítjük, és a probléma elpárolog. Nem látják meg ugyanakkor, hogy ez így nem mehet tovább. A klímaváltozás megoldása csak az emberiség és a természet, a világ közti viszony alapvető újraértékelését és az emberi társadalom radikális újrászervezését igényli.

Ahogy Naomi Klein kiváló könyvében, a *This Changes Everything: Capitalism vs. the Climate*-ben kifejti:⁵ a fundamentalista klímataxadók bizonyos értelemben pontosan, sőt mélyebben értik, mi forog kockán a klímaváltozás kapcsán, mint a klímaoptimisták. Az ő részükről ugyanis a klímapolitika reformja nemcsak azért kivitelezhetetlen és amorális, mert hamis tudományos eredményeken, elégtelen bizonyítékokon alapszik, hanem azért is, mert a társadalom és a gazdaság radikális megváltoztatását igényelné. Ők értik azt, amit a tudomány, a világpolitika és a piac csodatévő erejében hívó ellenfeleik nem: a klímaváltozás elleni küzdelem forradalmi változásokat igényel.

Hamis apokalipszis

■ A klímaváltozás kihívásának való megfelelés tehát forradalmi változásokat igényel. Ugyanakkor e hittétel, annak elfogadása, hogy a klímaváltozás kihívásával csak a fennálló társadalmi alapstruktúrák radikális megváltoztatása árán nézhetünk szembe, önmagában éppoly kevés és éppoly félrevezető, mint a kritikátlan optimizmus. E kijelentés fényében ugyanis sokan – különösen az ökoszocializmus és az ökomarxizmus hagyományához kapcsolódó szerzők közül – úgy tekintenek a klímaváltozás kihívására, mint egyfajta *lehetőségre*: az embe-
ribb és igazságosabb társadalom kieszközlésének egyedi alkalmára.

Így ír például a klímaváltozás és a nukleáris fegyverek jelentette veszélyről a 20. századi ökofilozófia és radikális ökopolitika egyik legjelentősebb alakja, Murray Bookchin: „Ebben a helyzetben tehát választhatunk a keserű finálé – mely alighanem magában foglalja magának a történelemnek a katasztrofális megsemmisítését – és a történelem racionális beteljesítése közt egy szabad, materiális bőséggel teli és esztétikailag megalkotott környezetbe ágyazott társadalomban.”⁶ A helyzet tehát veszélyeket rejt magában, egyúttal azonban lehetőségeket is: lehetőséget a társadalom racionális és igazságos megreformálására. A klímaváltozás okozta sokk, krízis végre megrengeti a globális világrendszer

eddig megingathatatlanak hitt építményét, az instabillá vált helyzetben pedig a radikális emancipatórikus erőknek végre esélye lesz a társadalom átformálására. Ahogy a tudományos forradalmat – Kuhn elméletében – tudományos válság kell hogy megelőzze, úgy a társadalmi forradalom is csak egy társadalmi válság után lehetséges, e jótékony válságot pedig a klímaváltozás fogja előidézni.

Hasonlóképpen ír a globális felmelegedés tragikus következményeit tárgyalva Slavoj Žižek a *Living in the End Times* egyik alfejezetében, melynek címe *Versions of the Apocalypse*: „ahelyett, hogy megadnánk magunkat a rettenetesnek ezen kilátások okán, éppen ilyen helyzetekben kell nyitottnak maradnunk az új lehetőségekre, észben tartva, hogy a »természet« egy kontingens és sokoldalú mechanizmus, amelyben a katasztrófák váratlan pozitív eredményekre vezethetnek.” Žižek címválasztása sokatmondó: az az álláspont, amit ő és Bookchin képvisel, valóban a legmegfelelőbbben mint *apokaliptikus gondolkodás* írható le.

A klímaváltozással kapcsolatos radikális ököfilozófiai apokaliptika – úgy tűnik – jóval helyénvalóbb és realizistikusabb, mint a kritikátlan optimizmus, hiszen belátja az klímaváltozásban rejlő rettenetes veszélyt, azt, hogy az a szó legszorosabb értelmében az emberi világ végének eljövételével fenyeget. Pontosan kell azonban értenünk az *apokalipszis* fogalmának tartalmát. Az apokaliptikus tanok sohasem pusztán, de még csak nem is elsősorban a végidőkről vagy a világ végéről szóltak. A pusztítás és a végidők szimbolikája mellett az apokaliptikus gondolkodásban mindig is jelen volt a megszabadulás és a megváltás mozzanata: az ítélet napja ennek a bűnös és szenvedéssel teli világnak ugyan a vége, ám egyúttal az igazság, a bőség, a jóság világának kezdete is.⁸

Az előttünk álló felmérhetetlen ökológiai, gazdasági és társadalmi válság a megigazulás felé vezető, jóllehet szenvedésekkel teli út. A ránk váró viszontagságos idők azok, amelyekben „az egek ropogva elmúlnak, az elemek pedig megégyve felbomlanak, és a föld és a rajta lévő dolgok is megégnék”, mi azonban „új eget és új földet várunk [...], a melyekben igazság lakozik” (2 Péter 3:10, 3:13). Most van itt az idő, hogy bűnbánatot gyakoroljunk, és letérjünk az irracionalitás és amoralitás ösvényéről, illetve rátérjünk az igazságosság ösvényére. A klímaváltozásnak ez az eszkatologikus szemlélete nem pusztán felveti annak a lehetőségét, hogy a klímaváltozás okozta sokkból egy igazságosabb és embersegebb világot építsünk, hanem *azon elsődleges lehetőségként* tekint rá, amelyben ezt a döntést meghozhatjuk – vagy elkárthatjuk.

A klímaváltozás e szemléletben tehát már valóban sajtáságos világtörténelmi funkciót kap – szemben az optimisták nézeteivel –, ez a funkció nem más, mint az *ítéletnapé*. A klímaváltozás azonban e szemléletben is a szekuláris emberi üdvtörténet fogalmi keretében nyeri el jelentőségét. A klímaváltozás világtörténelmi funkciója, hogy felkínálja a megigazulás vagy a kárhozat lehetőségét az emberiség számára. A klímaváltozás nem pusztán *egy alkalom* – mint az optimista szemléletben –, amelyben az emberiség technológiai, gazdasági és erkölcsi erőnyeit gyakorolhatja, hanem *a döntő alkalom*, mikor eme erőnyeket felmutatva vagy a megváltás lesz osztályrésze, vagy elveszik az örökkévalóság számára.

Az apokaliptikus felfogás számára a világtörténelem továbbra is az emberiség hőroszi küzdelmének, erőnyei kiteljesítésének története, melyben jóllehet – mint minden izgalmas történetben – a siker nem garantált. Az emberiség azonban betöltheti világtörténelmi szerepét, és ehhez – éppúgy, ahogy a klímaoptimista felfogás tartja – pusztán erőfeszítésre, találékonyságra, politikai és mozgalmi akaratra van szüksége. E felfogásnak talán nem integráns része a természet

feletti emberi uralom kiteljesítése, az „ítéletnap” után ember és természet viszonyát e nézet szerint harmónia és kölcsönös együttműködés jellemzi majd. Ez azonban csupán annyit árul el, hogy e radikális ökoapokaliptikus világszemlélet másként képzelet el az emberi felvirágzás természetét; a klímaváltozást mindketten olyan alkalomként értelmezik, amelyben e felvirágzás az emberi cselekvésen keresztül megvalósítható.

A reflektálatlan klímaoptimizmus és a radikális ökoapokaliptika közös tévedése, hogy a természettörténetet a világtörténelem, az emberi történelem mozzanataként értelmezik. Olykor egyenesen odáig mennek, hogy kijelentik, mint-hogy az emberi tevékenység immár képessé vált a Föld arculatának formálására – beköszöntött egy új földtörténeli korszak: az antropocén –, az emberiség története immár geológiai léptékűvé vált, az emberiség olyanná lett, mint a tektonikus erők.⁹ Mindez kétségbeesett kísérlet csupán arra, hogy a globális felmelegedést – az atomtechnológiához hasonlóan – az emberiség önmaga és világa fölötti uralmának eszközeként vagy ha úgy nem, hát ezen uralom és – az ön- és világpusztításra való – hatalom jelképeként használja fel. E fáradozások azonban hiábavalók. A klímaváltozás ténye egészen más irányban kell hogy újraformálja az önmagunkról és a világról való gondolkodásunkat.

A törekenység etikája

■ Mi tehát az az új világtörténeli perspektíva, amit a klímaváltozás ténye megnyit a számunkra? Ha az atomtechnológia mérhetetlenül megnövelte az emberiség jelentőségét a világ fenntartása és megőrzése szempontjából, akkor a klímaváltozás ennek éppen az ellenkezőjét teszi: az emberiség-projekt végtelen jelentéktelenségére és kiszolgáltatottságára mutat rá. A klímaváltozás végzi be azt a programot, amelyet Freud úgy ír le mint az ember kiszorulását a világegyetem középpontjából. Míg a technológiai fejlődés, az ember építő és romboló képességének exponenciális növekedése legalább azzal az ígérettel kecsegtetett, hogy az ember legalább e milliárdnyi csillagköd közt keringő, félreeső planétának ura és parancsolója lehet, most azt látjuk, hogy életünk és műveink rajtunk kívül eső, uralhatatlan hatalmak könyörületén nyugszik.

Az egykedvű világegyetem unottan figyel, amint a felmelegedő bolygón testünk képtelenné válik a működésre, hőszabályozó rendszerei összeomlanak, a kétségbeesett milliók a még hűs sarkkörökön keresnek menedéket, és vagy felőrlik magukat a hatalom, háború és pénz malomkerekei közt – vagy összetörve és meggyötörve mégis elkerülik a keserű véget. A világegyetemnek mindegy, a Földnek mindegy: az egyszéjtű létformák nyugodtan tenyésznek tovább, évmilliárdos életvitelüket a mi világtörténelmi eseményeink egyébként sem zavarták meg. A rovarok birtokukba veszik a magas hegyeket, amint a korábban lakhatatlanul hideg tájak az ízeltábúak számára is megközelíthetővé válnak. A trópusi növényzet kiürült városokon tenyészik, a nagy korallzátony elpusztul, az ember életformájától függővé tett élőlények nagy része szintén. Helyüket új élet tölti be, vagy épp semmilyen élet sem, csak a kristályok sokasodnak, csak a vízköráramlásai folynak le nap nap után, ahogy évmilliárdokon át tették.

Az emberiség a bolygó még lakható pontjain menedékre talál, és a horizontot fürkészi – talán először értve meg a kérdés valódi jelentőségét azt firtatja, hol a helyünk ebben az új világrendben; amely annyira nem is új, mindössze néhány fokkal melegebb. Földtörténeli szempontból e változások elenyészőek.

Bármennyire is szeretnénk immár nagyságunk emlékét azzal felidézni, hogy nagyképpen rámutatunk: új földtörténeti korba rángattuk a világot, tetteink, a jel, amelyet magunk után hagyunk, elenyészik a tömérdek szerves anyag tengerében, amely milliárd és milliárd éve nyomja rá bélyegét a bolygó arcképre.

Két és fél milliárd évvel ezelőtt megjelentek az első fotoszintézisre képes életformák a Föld óceánjaiban, a cianobaktériumok, amelyek a földtörténetben először nagy mennyiségű oxigént juttattak a légkörbe. Az oxigén azonban a földi életformák nagy részét kitevő anaerob életformák számára mérgező volt, így a cianobaktériumok megjelenése az élővilág történetének egyik legpusztítóbb kihalási eseményéhez, az úgynevezett *nagy oxigenizációs eseményhez* vezetett. A cianobaktériumok geológiai hagyatéka messze túlszárnyalja az emberét – nekik köszönhető, hogy a légkör ma 21% oxigént tartalmaz, miattuk vagyunk képesek lélegezni. Mi az ember büszkesége a cianobaktériumok tetteihez képest? Az az építés és az a rombolás, amire mi képesek vagyunk, eltörpül az egysejtűek munkálkodása mellett.

Mindez az emberi létezés végtelen törekenységére ébreszt rá minket. Nem csupán az egyes ember kiszolgáltatottságára a többi emberrel és a természet erőivel szemben, hanem az emberiségnek mint olyannak pillanatnyi és illanó létére. Viharban élünk, ingatag szirtfokon, ahol menedéket igyekszünk ácsolni egymásnak. Kísérleteink, hogy mágiával és ráolvasással az uralmunk alá hajtsuk ezt a vihart, vagy hogy „harmóniában” éljünk vele, békét kössünk – mindez hiábavaló, káros illúzió. A klímaváltozás nem egyéb, mint egy alig erősebb szellőkés, alig keményebb jégverés, amely máris összeomlással fenyegeti roskatag hajlékunkat. Amire mindennek rá kell döbbsennie minket, az éppen sebezhetőségünk és egymásra utaltságunk.

A klímaváltozás ténye arra késztet minket, hogy az emberiség történetét, leválasztva a progresszivismus és a szekuláris eszkatológia különféle formáiról – amelynek a klímaoptimizmus és az ökoapokaliptika egyaránt rabja –, újraértelmezzük mint ennek az egymásra utaltságnak a történetét. A világtörténeti alkalom, amelyet az előttünk álló vészterhes időszak felkínál nekünk, arra ad lehetőséget, hogy felismerjük törekenységünket a természettel szemben. A természetnek sem urai, sem jó pásztorai, sem egyenrangú partnerei nem vagyunk. Emberi létünk szűk körében gyakran megfélemezünk róla, hogy a természet: minden – a csillagködöktől a vírusokig; létünk e roppant mindenség pillanatnyi egyensúlyán nyugszik, amely ha egyszer megbomlik – mert megbomlik –, nyomtalanul tovatűnik. Nem vagyunk többre képesek, mint hogy ideig-óráig (mint pusztán egy a világegyetem megannyi tűnő jelensége közt, amely – mint mindegyik más – nem rendeltetett egyébre, mint hogy legyen, majd elmúljon) otthont adjunk egymásnak, vigyázzunk egymásra.

A klímaváltozás kihívásainak való megfelelést épp ezért egy új cselekvési alapelvre kell építenünk, a *törekenység etikájára*: az emberi létezésnek nem mint győzedelmes és dicsőséges, hanem mint függő és múló létnek az autentikus kiteljesítésére. Ez a radikális, forradalmi változás, amit a klímaváltozással való szembenézés igényel: a társadalom átalakítása az alaptalan emberi ambíciók hajszolásának eszközéből *menedékké*, ahol a kiszolgáltatottak hajlékra, az elcsúszott segítségére találnak. A „világmegmentő” – jóllehet, következmények nélküli – klímaegyezmények és nagyszabású *climate engineering* projektek helyett a törekenység etikája nemnövekedési programokat, grandiózus adaptációs beruházásokat, a biztonságos klímamigráció feltételeinek létrehozását követeli.

A klímaváltozás következményei minden eddiginél alapvetőbb módon mutatják majd fel az emberiség univerzális elesettségét és kiszolgáltatottságát, és hívnak fel minket arra, hogy ezeket nem megtagadva, hanem ellenkezőleg, ezek jegyében alakítsunk ki radikálisan új viszonyt saját magunkkal, az emberi történelemmel és a minket körülvevő természeti világgal.

Ezek a megfontolások ma kimondhatatlanul aktuálisak. Miközben a klímaváltozás már érezhető hatásai mind sürgetőbben hívják fel a figyelmünket elvezettségünkre és létünk lényegi mulandóságára, aközben a világ hatalmai rendületlenül munkálkodnak az emberi nagyság építményein, a haladás világtörténeti projektjén – gondolataikat a mesterséges intelligencia, az úrutazás, a soha nem látott innováció és hatalom képei kötik le. A világ radikálisai rendületlenül álmodják álmaikat a bőség és harmónia jövőjéről. A törekénység etikája menekülttáborokban és elhanyagolt öslakos mozgalmakban létezik, csendben és láthatatlanul, holott a klímaváltozás elleni fellépés és a róla való gondolkodás vezérlő elveként kellene hogy funkcionáljon. E helyzet megváltoztatása napjainkban alapvető jelentőséggel bír.

Az emberiség története egy nap véget ér – ha nem a 21. század végén, hát később. Ez nem afféle komor pesszimizmus vagy a történelem egyfajta „hanyatló” szemlélete, mindössze a meghaladhatatlan emberi végesség legkonkrétabb formában történő igenlése. Minden ökofilozófiának, amely az emberiség és a nem emberi környezet viszonyát vizsgálja, a kollektív emberi létezés végességének és a természettörténet kontextusában értett átmenetiségének e tényéből kell kiindulnia. Minden világtörténeti reflexiónak számolnia kell ezzel a megfontolással. A klímaváltozásra vonatkozó filozófiai gondolkodásnak pedig, melyben a megismerés e két iránya találkozik, kikerülhetetlenül részét kell hogy képezze.

■ JEGYZETEK

1. IPCC: *Climate Change 2014: Synthesis Report*. IPCC, Genf, 2014. 10. Illetve: Potsdam Institute for Climate Impact Research and Climate Analytics: *Turn Down the Heat: Climate Extremes, Regional Impacts, and the Case for Resilience*. World Bank, Washington DC 2013. 9.
2. Steven C. Sherwood és Matthew Huber: *An adaptability limit to climate change due to heat stress*. PNAS 2010. 107. 21. 9552-9555.
3. Oliver Milman: *James Hansen, father of climate change awareness, calls Paris talks 'a fraud'*. The Guardian Online 2015. <https://www.theguardian.com/environment/2015/dec/12/james-hansen-climate-change-paris-talks-fraud>
4. Karen J. Warren: *The Power and the Promise of Ecological Feminism*. In: Michael Boylan (ed.): *Environmental Ethics*. 2. kiadás. Wiley & Blackwell, London, 2014. 65.
5. Naomi Klein: *This Changes Everything: Capitalism vs. the Climate*. Simon & Schuster, New York, 2014. E-book kiadás. 1. fejezet.
6. Murray Bookchin: *The Communalist Project*. In: Uő: *Social Ecology and Communalism* (Ed. Eirik Eiglad). AK Press, Oakland, CA, 2006. 78. Az itt olvasható összes fordítás tőlem származik – K. Zs.
7. Slavoj Žižek: *Living in the End Times*. Verso, London & New York, 2010. 351.
8. Andrew Chester: *Escathology*. In: Gareth Jones (ed.): *The Blackwell Companion to the Modern Theology*. Blackwell, London, 2004. 246.
9. Slavoj Žižek: *Living in the End Times*. Verso, London & New York, 2010. 330–331.